

В.М. САМУСЕВІЧ

МАЎЛЕНЧЫ ІДЭАЛ БЕЛАРУСКІХ СМІ САВЕЦКАГА ПЕРЫЯДУ

Исследуется языковой идеал белорусских средств массовой информации советских времен, на формировании которого ощутимо отразилась и трансформация авторитарного однопартийного режима в жесткую тоталитарную систему.

Speech pattern of the Belarusian Mass Media in soviet times, the formation of which was influenced by the transformation of the authoritarian one-party regime into the totalitarian system built on the complete control over society and personalities, is being under investigation.

Грамадска-палітычнае жыццё 20-80-х гг. XX ст. характарызуецца паняццем савецкая эпоха. У гістарычнай навуцы савецкі час падзяляюць на чатыры перыяды: сталінскі таталітарны рэжым, хрушчоўская «адліга», брэжнеўскі «застой» і гарбачоўская «перабудова». Кожны з іх мае свае асаблівасці сацыякультурнай і маўленчай арыентацыі грамадства.

Развіццё лагасферы як маўленча-мысліцельнай галіны нацыянальнай культуры ў савецкі перыяд залежала галоўным чынам ад палітычнай сітуацыі ў Беларусі і Савецкім Саюзе ў цэлым. На характар маўленча-мысліцельнай дзейнасці савецкага грамадства ўплывалі такія фактары, як разгром нацыянальна-адраджэнскага руху 20-х гг., гвалтоўнае спыненне працэсаў беларусізацыі і забарона лінгвістычных прац, выдадзеных у 20-я гг., сталінскія рэпрэсіі 30-50-х гг., дагматызм і ідэалагічныя стэрэатыпы 60-80-х гг. (гл. Сямешка 1998, 38). Лагасфера савецкага друку знаходзілася пад моцным ідэалагічным прэсам: жорстка рэгламентавалася і тое, аб чым можна пісаць, і тое, як трэба пісаць. Яна характарызуецца афіцыйна вызначанай канцэптасферай, блокам ідэалагем і міфалагем, звязаных ідэалагічнымі стратэгіямі.

У той час органы друку адводзілі сабе ролю настаўніка, што было ўва-соблена ў маўленчай формуле газета - калектыўны прапагандыст, агітатар і арганізатар. Найбольш поўна гэтая формула рэалізоўвалася ў перадавых артыкулах, якія лічыліся «дырэктыўнымі партыйнымі дакументамі» (Стрельцов 1990, 110). (Параўн.: «Палепшыць ідэйна-палітычную работу сярод настаўнікаў». - Настаўніцкая газета. 1946. 22 жн.; «Гераічнай працай узвядзём велічны будынак камунізма!». - Звязда. 1959. 1 ліп.; «Прапаган-дыст, агітатар, арганізатар». - Чырвоная змена. 1965. 5 мая.) Аўтар публікацыі выступаў як прадстаўнік органа друку, як частка сістэмы, а само выданне як сродак партыйнага кіраўніцтва грамадствам. Партыйныя органы сачылі за тым, каб у СМІ не крытыкаваліся партыйныя чыноўнікі нават самага нізкага ўзроўню, бо гэтая крытыка магла адмоўна ўплываць на аўтарытэт КП, а значыць, і на ўсю гаспадарчую, сацыяльную і культурную палітыку, якую яна праводзіла.

Практычна ўсе газетныя тэксты былі афарбаваны імператыўнай інтанацыяй, дырэктыўнасцю. Як сцвярджае Г. Салганік, у адрозненне ад іншых функцыянальных стыляў у газетна-публіцыстычным імператыўнасць, дырэктыўнасць з'яўляюцца галоўнымі функцыямі мовы, пры гэтым уздзеянне, як правіла, мае канцэнтраваны, адкрыты, інтэнсіўны характар, што выражаецца ў адборы і трансфармацыі маўленчых сродкаў, а таксама ў структуры самога маўлення (гл. Солганік 1997, 96). Рэгулярнасць дырэктыўнай інтанацыі стварала прымусовы ідэалагічны тып маўленчых паводзін, які характарызуе савецкую ментальнасць. Як адзначае В. Іўчанкаў, «ідэалогіяй было прасякнута ўсё, яе карані ўчэпіста ўваходзілі ў этнапсіхалагічную парадыгму жыццёвага ўладкавання, канструявалі ментальны свет чалавека» (Іўчанкаў 2003, 80).

У тагачасным грамадстве жорстка рэгламентаваліся не толькі змест, але і сама «мова» друку (гл. Виноградов 1996, 286). Мова савецкіх сродкаў масавай інфармацыі ідэалагічна канцэнтраваная: адбіраліся ключавыя словы-ідэалагемы (*пяцігодка, сямігодка, калгас, камунізм, сацыялізм*); устойлівыя словазлучэнні-ідэалагемы (*сацыялістычнае грамадства, калгасны лад, грамадская гаспадарка, сацыялістычнае спорнацтва*); міфы савецкага часу, перш за ўсё міф пра камуністычную будучыню.

Семантычная структура сакральных канцэптаў агульнай лагасферы (*зямля, радзіма, праца, мова, чалавек, сям'я, жыццё*) у савецкі час кардынальна трансфармуецца. Пад форму таго ж самага знака падводзіцца новы змест, крыніцай якога служыць афіцыйная сістэма ідэалагем, што спарадзіла і адпаведныя маўленчыя формулы: *савецкі народ - гаспадар зямлі; маё - гэта наша, наша - гэта маё; савецкі чалавек - сябар, брат, таварыш, несавецкі - вораг, правакатар; дзеці - піянеры, акцябраты, камсамольцы; радзіма - СССР; савецкая сям'я, калгасная сям'я, рабочая сям'я і шэраг інш.* Адвечная бінарная структура *свая зямля - чужая зямля* паглынаецца паняццем *калектыўная зямля*. Выкрэслены з маўленчай практыкі савецкага беларуса ўсе канцэпты субсферы *рэлігія*. Лагасфера беларускіх сродкаў масавай інфармацыі цалкам саветызавалася, страціла нацыянальна-культурны кампанент. Аб яе нацыянальнай прыналежнасці сведчыць амаль што адзіны канцэпт *беларускі народ* у абмежаваным значэнні.

Адной з асаблівасцяў маўленчага ідэалу ў таталітарны перыяд з'яўляецца аганальнасць, накіраванасць на барацьбу, на выкрыццё «ворага». Для Сталіна і яго аднадумцаў галоўным ворагам быў класавы элемент, таму дактрынай сталінізму з'яўлялася барацьба найперш з класавым ворагам. Калі ў 1920-1930-я гг. апазіцыю паняццю *савецкі чалавек* утвараў канцэпт *кулак*, у 1940-я - *фашыст*, дык у 1950-я актывізаваўся канцэпт *імперыяліст*.

Пры таталітарным рэжыме ўзрастае роля так званай ваеннай метафары. «Мільённая *армія* - аратых, сейбітаў, трактарыстаў, баранавальнікаў і аграномаў - заняла *зыходныя пазіцыі* для вялікага *змагання* за новы ўраджай» (ЛіМ. 1948. 3 крас.), «*шырокім фронтам* разгарнуць падрыхтоўку да веснавой сяўбы» (Звязда. 1954. 7 студз.). Прыведзеныя факты не толькі адлюстроўваюць працэсы ў грамадстве, змяняюць «стандартныя ўяўленні аб фрагменце рэчаіснасці» (Тихомирова 1998, 217), але і схіляюць чалавека да дзейнасці ў накірунку выбранай метафорыкі» (Культура русскай рэчы 1998, 270). Газетна-моўныя стандарты прама адлюстроўваюць сацыяльна-палітычныя ідэалы, якія выконваюць галоўную ролю пры адборы маўленчых сродкаў (гл. Костомаров 1971, 190). Пры аналізе метафар, што выкарыстоўваюцца ў газетным дыскурсе, відавочная іх тэматычная абмежаванасць: іх можна падзяліць на два тэматычныя шэрагі. Першы звязаны з вайсковай лексікай, армейскім жыццём, другі - з вучэбнай лексікай, школьным жыццём: «*Экзамен выдэрган блэстяча*» (Звязда. 1923. 4 дек.), «*Каб пяцёркі ставіла жыццё*» (Чырвоная змена. 1965. 5 чэрв.).

Асаблівасць ідэалагічнага знака шырока адбілася на мове савецкіх СМІ, а менавіта на шырокай распаўсюджанасці так званых *высокіх слоў* тыпу *пат-*

рыятызм, подзвіг, энтузіязм, Радзіма і іншых: «інтарэсы Радзімы», «высока ацаніла Радзіма», «праславіць Радзіму» (Совецкі селянін. 1949. 15 крас), «Радзіме, партыі - сардэчнае дзякуй» (Чырвоная змена. 1974. 20 жн.). Асаблівасць гэтых прыкладаў у тым, што яны могуць набываць супрацьлеглае гучанне, таму кожная сацыяльная група выкарыстоўвае іх у сваіх мэтах. Так было са словам нацыяналізм: «Трэба нам скончыць і з рэшткамі нацыяналізма і з нізкапаклонствам перад Захадам» (ЛіМ. 1948. 28 лют.); патрыятызм: «М. Рыльскі няправільна разумеў сутнасць патрыятызма. У чым крыніца яго любві да радзімы? Ці ў тым, што яна - савецкая зямля? Ці ў тым, што на гэтай зямлі пабудаваны сацыялізм? Не. Для яго Украіна - ідэлічны край, дзе не існуе ні працы, ні барацьбы, дзе прыгожа растуць ландышы вакол мілых садовых сцежак, па якіх у дзяцінстве бегаў паэт» (ЛіМ. 1948. 6 сак.). Любая сапраўдная цікавасць да развіцця беларускай мовы, захавання нацыянальна-культурных традыцый кваліфікавалася як нацыяналізм, у якім таталітарны рэжым бачыў для сябе галоўную небяспеку. Напрыклад: «Ворагі народа - беларускія нацыяналісты» (Чырвоная змена. 1936. 11 кастр.).

Нярэдкая з'ява на старонках газет - злучэнне пафасу і гратэску: «Родіне - больше птичьего мяса и яиц» (СБ. 1958. 3 июля). Злоўжыванне словамі, часцей свядомае, чым несвядомае, спарадзіла недавер да іх. Слова, па сваёй канататыўнай семантыцы пераканаўчае, стала сумніўным, непераканаўчым.

Міжасобасныя зносіны ў сацыюме дэфармуюцца. Маўленчы быт, заўважае Н. Купіна, стаў «полем выяўлення ідэалагічнай добранадзейнасці» (Купіна 1997, 250). Кожны дыялог спраектаваны на публічнае ўспрыманне, якое патрабуе вернасці ідэалагічным догмам. Параўн.: «Добра, культурна жыю, і хлеб ёсць і да хлеба. Дзеці ў школе вучацца, у маёй хаце гаворыць радыё. Цяпер я чалавекам стаў. І ўсё гэта дзякуючы савецкай уладзе, дзякуючы яму, нашаму правадыру, - І' калгаснік з любоўю паглядзеў на партрэт таварыша Сталіна» (Настаўніцкая газета. 1952. 18 вер.).

Ацэнка, якая выражалася ў тэкстах СМІ, вызначалася палітычнымі фактарамі. Даследчык С Вінаградаў звяртае ўвагу «на глабальную ідэалагізаванасць» усёй, а не толькі партыйнай прэсы; на арыентацыю фарміравання адзінага светапогляду як неабходнага і найбольш важнага выніку дзейнасці органаў друку; на дамінаванне асаблівага тыпу ацэначнасці, пры якім ацэначныя знакі сіметрычна размеркаваны па ідэалагічных аб'ектах («наша» «+», «не наша» «-») (Виноградов 1996, 310). Так сродкі масавай інфармацыі аперыруюць ідэалагічнымі канцэптамі, якія складаюць каштоўнасці традыцыйнага ментальнага свету (са знакам «-») і новага ментальнага свету (са знакам «+»). Новыя ідэалагемы, што ўтрымліваюцца ў словах і тэкстах, набываюць сацыяльны змест і ў цэлым вызначаюць паводзіны чалавека і яго лёс у таталітарным грамадстве.

Супрацьпастаўленне таго, што было і што стала, рэалізавана ў кантэкставых апазіцыях: *панскае поле, паднявольная праца, крывавыя мазалі, чэрствы кавалак бядняцкага хлеба - вялікія правы, гаспадар сваёй зямлі, працуй, вучыся, усё тваё і ўсё для цябе*. Прамежкавыя паняцці ў апазіцыйных радах, арганізаваных па прынцыпу ідэалагічнай палярызацыі, адсутнічаюць: «Там - заняпад і зруйнаванне, тут - росквіт і рост» (ЛіМ. 1932. 8 кастр.). Увесь час праводзяцца параўнанні савецкага сучаснага з мінулым, і такія параўнанні з'яўляюцца, сцвярджае газета, «натуральнымі і зразумелымі, бо мінулае беларускага народу-гэта галеча і голад, гэта патройны гнёт: палітычны, сацыяльна-эканамічны і нацыянальны...» (Чырвоная змена. 1936. 4 ліст.).

Катэгорыя *наша* асэнсоўвалася не проста як нейкае абстрактнае разуменне, а менавіта *наш агульны здабытак*, ад якога ў першую чаргу залежыць дабрабыт як усяго грамадства, так і кожнага яго члена. *Маё саступае месца шырокаму наша*.

У адносінах да праўдзівасці маўлення ў беларускіх СМІ пануе сэнсавы і маральны рэлятывізм - адарванасць слоў ад думак, іх безадноснасць. М. Карповіч у артыкуле «Лінгвістыка на службе ісціны і лжы» ўпершыню ў даследаваннях дыскурсу беларускіх СМІ разглядае спосабы выкарыстання мовы ў сродках масавай інфармацыі з мэтай падману і доказа даводзіць, што прапагандысцкая сутнасць прыгожых слоў-імператываў заключаецца ў імкненні ўтаіць ісціну (гл. Карповіч 1992, 7). Сродкі масавай інфармацыі ў абавязковым парадку павінны былі прапагандаваць, укараняць тую «праўду», якой манапольна валодае таталітарная ўлада. Інфармацыя - строга лімітаваная і трафарэтная.

У аснову маўленчага ідэалу таталітарнага перыяду пакладзена імкненне ўладаў маніпуляваць мысленнем народных мас, што выражалася ў стэрэатыпных маўленчых формулах, якія сістэмна замацоўваліся перыядычным друкам на працягу ўсяго савецкага часу. І. Сталін, правадыр савецкай краіны, дзе, як сцвярджае прапаганда, няма «вялікіх» і «малых» народаў, дзе роўнасць адна з абвешчаных каштоўнасцяў часу, дэклаараваў: «Я хацеў бы падняць тост за здароўе *нашага савецкага народа і, перш за ўсё, рускага народа...* Я п'ю, перш за ўсё, за здароўе рускага народа таму, што ён з'яўляецца *найбольш выдатнай нацыяй з усіх нацый*, якія ўваходзяць у склад Савецкага Саюза... Я падымаю тост за здароўе *рускага народа* не толькі таму, што ён - *кіруючы народ*, але і таму, што *ў яго ёсць ясны розум, стойкі характар і цяргенне*» (выдзелена аўтарам. - В. С. - ЛІМ. 1945. 1 чэрв.).

Маўленне мае («савецкіх людзей») структуравана такім чынам, каб ператварыць тэкст у «гімн» правадыру і партыі. У артыкуле «Адраджэнне» (Настаўніцкая газета. 1946. 6 ліст.) паўтараецца ажыо сем разоў выраз: «*Перамагаць цяжкасці нас навучыла партыя, Сталін. І за гэта мы спяваем ім славу*». Дамінуючыя маўленчыя формулы ў лагасферы СМІ - *формулы хвалы і падзякі*: «*З імем Сталіна, з нашай камуністычнай партыяй бальшэвікоў і савецкай уладай звязаны ўсе лепшыя думы і спадзяванні мільёнаў людзей, наш агульны лёс, шчасце і будучыня. Пры адным толькі ўпамінанні гэтага дарагога імя ў чалавека радасна загараюцца вочы, ён увесь напуўняецца светлай стаі і бадзёрасцю, гатоў за Сталіна, за Радзіму ісці на любы подзвіг*» (Савецкі селянін. 1946. 10 студз.). Пры гэтым формула хвалы распаўсюджвалася на ўсе савецкія рэаліі: «*Савецкая школа з'яўляецца самай перадавой, самай прагрэсіўнай школай у свеце*» (Звязда. 1954. 16 студз.).

Жорсткасць фармулёвак, іх аднастайная накіраванасць суправаджаецца двухсэнсоўнасцю. Двайны сэнс - сведчанне ілжывасці таталітарных устаноў, якія складаюць аснову прымусовых ідэалагічных паводзін. «*Савецкая Канстытуцыя - самая дэмакратычная канстытуцыя ў свеце - забяспечвае кожнаму грамадзяніну свабоды веравызнання, свабоду культы. Мы, савецкія людзі, лічым рэлігію страшэнным злом для чалавека...*» (Звязда. 1961. 8 крас). «Феномен непразрыстасці» - характэрная з'ява ў савецкім палітычным дыскурсе, а гэта значыць і ў дыскурсе СМІ.

Загалоўкі артыкулаў напоўнены модусам аптымізму і трыумфу: «*Дзякуй савецкай уладзе*», «*На душы лёгка і радасна*», «*У добры час мы жывём*», «*Мы атрымалі вялікія правы*», «*Светлы шлях*» (Савецкі селянін. 1948. 11 студз.), «*Как далеко мы ушли! Как выросли!*» (Звязда. 1923. 16 окт.). Гэтыя формулы ствараюць своеасаблівую рытарычную базу лагасферы таталітарнага перыяду, а разам з гэтым і прыватных лагасфер.

Адзін з найбольш пашыраных прыёмаў у маўленча-мысленчай практыцы журналістаў - цытаванне або спасылка на аўтарытэт тылу *наш правадыр і настаўнік таварыш Сталін неаднаразова падкрэсліваў, што...* Гэты прыём як абавязковы ўводзіцца і ў навуковыя публікацыі. Народны пісьменнік, акадэмік К. Крапіва ў артыкуле «Пытанні беларускага правапісу

ў святле вучэння І. Сталіна аб мове» піша, а газета цытуе: «*Таварыш Сталін указвае, што мова развіваецца па ўнутраных законах свайго развіцця*» (Настаўніцкая газета. 1952. 7 лют.).

Аб'ектыўны, а тым больш крытычны погляд на рэчаіснасць не дапушчальны. У таталітарны перыяд прэвалюе аднабаковая камунікацыя: ад уладаў да падданных. Дыктатары не зацікаўленыя ў адваротнай сувязі. Апазіцыя зверну - у н і з дэфармуе ідэалагему і міф а б усеагульнай роўнасці. У адносінах да савецкага друку можна гаварыць, што ў ім адзінай праўдай з'яўляецца праўда ўлады. Выказванне гэтай «праўды» стала адзіным правам журналіста. Уся палітыка ў дачыненні да сродкаў масавай інфармацыі зводзіцца да цензуры. «Рэгулятарам» свабоды слова ў таталітарным рэжыме выступав сам рэжым (*выканаўчая ўлада, дыктатар, партыя*). З мэтай стварэння пэўнай карціны свету выкарыстоўваюцца моўныя сродкі, якія пафасна і ўзнёсла накладваюцца на будзённае існаванне і паказваюць яго ў іншым святле (*высокія тэмпы, светлы шлях, камуністычнае будучае* і г. д.), а апаненты (*ворагі, апазіцыянеры* і г. д.) малюцца вербальнымі сродкамі з моцным негатыўна ацэнчым зарадам (*шалёныя псы імперыялізму*). Сітуацыя крыху мяняецца ў часы хрушчоўскай «адлігі».

Паслясталінскі перыяд у Беларусі вызначаўся не менш складанымі і супярэчлівымі тэндэнцыямі. З аднаго боку, працэсы лібералізацыі жыцця стваралі больш спрыяльныя ўмовы для сацыяльна-культурнай дзейнасці, з другога - дэмакратычныя тэндэнцыі блакіраваліся новымі дэфармацыямі як у грамадска-палітычным, так і духоўным жыцці. Апошні савецкі перыяд (1965-1985) характарызуецца, паводле беларускіх навуковых даследаванняў, адсутнасцю публічнасці, свабоднай дыскусіі, адарванасцю навукі ад практыкі, што спараджала параднасць, пустаслоўе, сацыяльнае раўнадушша і абыякавасць (гл. Беларуская журналістыка 1996, 32). Сродкі масавай інфармацыі гэтыя з'явы таленавіта замацоўвалі ў формах маўлення нахшталь: «Савецкі народ *аднадушна падтрымлівае і гораха адабрае* ўнутраную і знешнюю палітыку» (Чырвоная змена. 1976. 1 студз.). Перыядычныя выданні абыходзілі маўчаннем правалы ў сацыяльнай сферы, штурмаўшчыну, нізкую якасць прадукцыі. Замоўчванне многіх падзей гісторыі, дагматычнае тлумачэнне з'яў тагачаснага палітычнага жыцця, у тэндэнцыйным асвятленні якіх галоўную ролю выконвалі сродкі масавай інфармацыі, вяло да нарастання крызіснай сітуацыі ў грамадстве, адбівалася на развіцці маўленча-мысленчай культуры.

Яшчэ адной тэндэнцыяй СМІ стала цытаванне тэкстаў тагачасных масавых песень. Гэта звязана з фарміраваннем у 1970-х - пачатку 1980-х гг. «комплекснай сістэмы» ідэалагічнага ўздзеяння, якая ўключала ў сябе і мастацтва, і друк, і манументальную архітэктур, і тэлебачанне, і радыё. Сродкі масавай інфармацыі савецкага перыяду не проста адлюстроўвалі сацыялістычны лад жыцця. Яны прымусова ўплывалі на маўленча-мысліцельную дзейнасць соцыуму, ствараючы псеўдарэальнасць. Даследчыца І. Лысакова слушна адзначае: «Механічнае паўтарэнне агульных ісцін у стэрэатыпных формулах праграмуе аднаварыянтнае ўспрыманне рэчаіснасці, тармозіць развіццё асобы і прыводзіць да заняпадных з'яў у інтэлектуальным жыцці грамадства» (Лысакова 1993, 60). Увесь дыскус СМІ наскрозь быў прасякнуты камуністычнай ідэалогіяй, што паўплывала на пераўтварэнне інфармацыйнай прасторы газеты ў сродак валюнтарысцкага ўздзеяння на свядомасць чытачоў. Маўленчы ідэал - узор прыстойнага маўлення-у дыскурсе беларускіх СМІ губляў свае нацыянальныя вартасці, зводзіўся да маўленчых стэрэатыпаў, прасякнутых ідэалагічнай канатацыяй. Дамінуючыя ў беларускіх СМІ маўленчыя формулы выражалі ідэалагемы і міфалагемы новага ладу жыцця - савецкага.

Такім чынам, маўленчы ідэал беларускіх сродкаў масавай інфармацыі савецкіх часоў грунтуецца на абмежаваным кодзе - моцным кантролі мовы

над мысленнем, што не магло не адбіцца на характары маўленча-мысленчых паводзін соцыуму ва ўсёй яго іерархічнасці. Дырэктыўнасць як вызначальная рыса маўленчага ідэалу моцна уплывала на склад думак, на лад жыцця і ў цэлым на лагасферу нацыянальнай культуры. І гэта яскрава пацвярджаецца шматлікімі матэрыяламі беларускіх СМІ савецкага перыяду.

ЛІТАРАТУРА

- Беларуская журналістыка. Вучэбна-метадычны дапаможнік: У 3 т. Мн., 1996. Ч. 3.
- Виноградов С.И. Язык газеты в аспекте культуры речи // Культура русской речи и эффективность общения. М., 1996. С. 281-318.
- Іўчанкаў В.І. Дыкурс беларускіх СМІ. Арганізацыя публіцыстычнага тэксту. Мн., 2003.
- Карпович М.П. Лингвистика на службе истины и лжи // Культура мовы журналіста. Мн., 1992. Вып. 6. С. 3-11.
- Костомаров В.Г. Русский язык на газетной полосе: Некоторые особенности языка современной газетной публицистики. М., 1971.
- Культура русской речи / Под ред. проф. Л.К. Граудиной и проф. Е.Н. Ширяева. М., 1998.
- Купина Н.А. Русский тоталитарный язык в воспроизведении Андрея Платонова (повесть «Котлован») // Stylistyka VI. Opole, 1997. С. 243-254.
- Лысакова И.П. Психолингвистические основы формирования общественного сознания в прессе // Гуманитарные науки: из опыта теоретической интерпретации. СПб., 1993. С. 53-63.
- Солганик Г.Я. Изучение газетно-публицистического стиля в СССР (Россия) в 50-90-е гг. XX в. // Stylistyka VI. Opole, 1997. С. 315-330.
- Стрельцов Б. В. Основы публицистики. Жаны. Мн., 1990.
- Сямешка Л.І. Сацыяльна-палітычныя аспекты функцыянавання беларускай літаратурнай мовы ў другой палове XX ст. // Беларуская мова ў другой палове XX стагоддзя: Матэрыялы Міжнар. навук. канф. Мн., 1998. С. 38-48.
- Тихомирова Е.А. Метафора в политическом дискурсе лжи // Методология исследований политического дискурса: Актуальные проблемы содержательного анализа общественно-политических текстов / Под общ. ред. И.Ф. Ухвановой-Шмыговой. Мн., 1998. Вып. 1. С. 214-222.

Паступіў у рэдакцыю 29.01.07.

Вольга Міхайлаўна Самусевіч - кандыдат філалагічных навук, дацэнт кафедры стылістыкі і літаратурнага рэдагавання, намеснік дэкана факультэта журналістыкі.